

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

SELMA LAGERLÖF

Tavaststjernas sista sommar

Föredraget ursprungligen publicerat i
Förhandlingar och uppsatser 25
SSLS 105, 1911, s. 284–303

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015
ISBN 978-951-583-305-1

Tavaststjernas sista sommar.

Föredrag vid Svenska litteratursällskapets i Finland årshögtid den femte februari 1912

av

Selma Lagerlöf.

Sommaren 1897 hade min vän Sophie Elkan och jag rest över till Visby för att arbeta. Vi ämnade inte ta del i några nöjen, vi ville inte göra några bekantskaper, vi skulle arbeta, bara arbeta.

Vi satte till med full fart alltifrån första början. Hela förmiddagarna sutto vi och skrefvo i de två små vindrummen, som vi hade hyrt i det sista huset på Tranhusgatan tätt under ringmuren. När det led mot fyratiden på eftermiddagen, gingo vi för att spisa middag i paviljongen i Botaniska trädgården, och därpå togo vi åter fatt på arbetet. Först då klockan slog sex, lade vi undan papper och penna för att vandra bort till någon vacker plats utanför murarna, där den ena av oss slog sig ner och läste högt, medan den andra satt och lät blickarna sväva ut över den blomrika marken, över de gamla tornen, som stucko så ovarsamt upp i luften, och över det vida, blå Visbyhavet.

Det var egentligen för min skull, som vi fasthöllo en så sträng dagordning. Jag hade kommit hem från min första italienska resa för ett år sedan, och min resebok, den boken, som varje författare, som första gången ser Italien, nödvändigtvis måste skriva, skulle komma ut på hösten, men var ännu knappast halvfärdig. Vad Sophie Elkan beträffar, hade hon ett än vidlyftigare arbete i gång: hon

sysslade med sin stora roman om John Hall, men den var nätt och jämnt påbörjad. Den kunde inte bli färdig på något år ännu, och hon behövde alltså inte ta så väl reda på minuterna som jag.

Vi sutto i alla fall båda lika ivriga vid arbetet och läto ingenting förströ oss. Vi hade varit på Gottland förut en sommar, och nu lyckönskade vi oss till att vi redan då hade fullgjort våra turistplikter. Vi hade genomvandrat Visbyruinerna, åkt ut till Högklint en sommarafton och till och med rest omkring till flera av de ryktbara landsorts-kyrkorna. Denna sommar behövde vi inte ta upp tiden med att fara och titta på märkvärdigheter.

Det var ingen fara för att vi skulle tröttna. För varje dag, som gick, kände vi oss alltmer stolta och lyckliga. Vi vaknade varje morgon med den önskan, att allt skulle få fortgå, som det hade börjat, att ingenting skulle hända, ingenting komma och störa.

För att emellertid inte förlora allt samband med den värld, där vi levde, hade vi prenumererat på en Gottlands-tidning, och där läste vi en kväll en notis, att skalden Karl August Tavaststjerna och hans hustru voro komna till Visby.

Vi blevo genast litet betänksamma, då vi läste detta. Tavaststjerna var visserligen fullständigt främmande för oss. Men eftersom han hörde till skräet. — — Det kunde nog hända, att han skulle söka upp oss.

Det var verkligen förargligt, att ingen av oss hade någon reda på vad han var för en. Jo, att han var den förnämste författaren i Finland, den, som skulle ta arvet efter Runeberg och Topelius, det visste vi, men om han var ungänsam eller tillbakadragen, det hade vi ingen kunskap om. Vi hade inte en gång vetat om, att han var gift, förrän vi läste här i tidningen, att han hade sin hustru med sig.

Vi vände blickarna mot de fåtaliga böcker, som vi hade med oss, liksom för att fråga om de inte hade något att säga oss. Men vi hade ju knappt några andra böcker i förrådet än siciliansk folklöre och några krönikor från

det gamla Göteborg. Mitt ibland detta låg dock en diger lunta på tyska: Nordische Meisternovellen, en samling översättningar av skandinaviska författare. Här fanns verkligen inte bara en liten berättelse av Tavaststjerna, utan också en förteckning över den långa raden av böcker, som han redan hade skrivit, och hans porträtt. Det var en bild i profil, ett skalligt huvud med ett ansikte, som var så fint och skarpt utformat, som om det skulle ha varit gjort med mejsel.

När vi nästa middag kommo in i paviljongen, fingo vi genast syn på Tavaststjerna. Det var nog ett ungdoms-porträtt, detta, som vi hade sett i boken. Nu hade dragen blivit grova och tunga, det fina och utmejslade var borta. Hela ansiktet var förunderligt grått. Det var inte blekt eller färglöst, utan verkligen grått, liksom täckt av en slag-skugga, som aldrig ville vika. Grå kläder hade han också, vida och mjuka och av en utländsk snitt.

Våra två bord stodo helt nära varandra, men vi sågo snart, att vi inte behövde vara bekymrade. Tavaststjernas gjorde inte något försök att närma sig oss.

På detta sätt gingo ett par dar, men så blev det en söndag. Och då vi på söndagsmiddagen kommo fram till vårt bord, som blänkte med rent duktyg och nyskurat silver, funno vi bredvid varje kuvert en röd ros. Och vid sidan av rosorna herr och fru Tavaststjernas visitkort.

Nu måste vi hälsa och tacka, och så var bekantskapen inledd.

Efter middagen, då vi sutto och drucko kaffe på den övre verandan, kommo de och slöto sig till oss.

I hela Visby finns inte en vackrare plats än den övre verandan på paviljongen. Den är så hög, att man därifrån kan se bort över både ringmur och trädtoppar och har hela himlen klar och öppen framför sig. När människor komma upp där, dra de in andan, som om deras bröst hade blifvit lättade från en tyngd, och ögonen börja lysa av glädje över att kunna sända ut blickarna så långt och så vitt utan minsta hinder.

Däruppe sutto vi nu och språkade. Och när jag tänker

på det nu efteråt, tycker jag, att det var märkvärdigt, att något samtal alls kom i gång, därför att Tavaststjerna var så döv, att det var ansträngande att göra sig hörd av honom, och vi två arbetsmyror voro litet reserverade, åtminstone i början. Men som yrkeskamrater hade vi ju en massa gemensamma intressen, och det dröjde nog ett par timmar, innan vi gingo var och en till sitt.

Tavaststjernas hade kommit till Visby för att sköta sin hälsa. Han skulle bada, vila och vara ute i fria luften så mycket som möjligt. Vi hade hellre sett, att han hade varit upptagen av författarskap, han som vi, men då detta inte var händelsen, gjorde vi vårt bästa för att inskräpa hos honom, att vi för vår del måste försaka allt umgängesliv. Vi måste leva alldeles för oss själva, för att jag måtte kunna få min bok färdig.

När vi hade skilts från dem, sade vi till varandra, att nu hade vi gjort nog, nu hade vi varit tillräckligt vänliga och tillmötesgående. Vi voro mycket nöjda med de nya bekantskaperna, men inte ämnade vi låta dem förstöra vår arbetsro.

Nästa dag drucko vi inte vårt kaffe i paviljongen. Vi gingo genast hem till arbetet och sågo inte alls till Tavaststjernas.

Dagen därpå voro vi inte så försiktiga. Då gingo vi upp på övre verandan, kommo på nytt i sällskap med Tavaststjernas och blevo sittande där så länge, att det var omöjligt att tänka på något arbete mer för den dagen.

Och det var inte nog med detta. Det gick likadant nästa dag och dagen därpå och hela veckan ut.

Det var alldeles emot våra föresatser. Vi, som skulle undvika allt sällskapsliv! Och inte var det heller med min goda vilja, som det blev så, utan det var Sophie Elkan, som hade skulden.

Eller, rättare sagt, det var detta, att Tavaststjerna hörde så illa, som var skuld till det hela. Det borde ju ha varit ett hinder, men det blev raka motsatsen, därför att Sophie Elkan bland dem, som hade stått henne nära i livet, hade flera döva och var van att tala med dem. Hon inte bara

visste hur hon skulle lägga rösten, för att de skulle höra henne, utan hon hade en alldeles särskilt stor barmhärtighet med dem. Det var ingenting, som kunde röra henne så mycket som tanken på den allt djupare tystnadens natt, som år från år sänkte sig över dem, och hon kunde föreställa sig deras glädje över varje mänskligt ord, som trängde sig fram till dem.

Om vi nu en dag höllo oss för oss själva och Tavaststjerna sedan frågade var vi hade varit, menade hon, att hon i hans ögon spårade den där undran, som man så ofta möter hos de döve, om vi undveko honom, därför att vi tyckte, att det var svårt att tala med honom.

Han var så pass stolt och rädd för medömkan, att jag knappast tror, att hon hade sett rätt, men hon hade i alla fall fått den uppfattningen och kunde inte komma ifrån den. Man kunde ha väntat, att vi skulle ha funnit det obehagligt att sitta och språka med en döv på ett ställe, där vi hade fullt av främmande personer omkring oss. De, som sutto vid de andra borden, vände sig emot oss och undrade vad vi voro för ena, som voro så högröstade. Somliga lade märke till att vi talade om författare och böcker och blevo sittande för att lyssna, så länge som de anständigtvis kunde. Men allt detta hade ingen verkan på oss.

När det såg ut, som om dessa långa eftermiddags-samtalen skulle övergå till en vana, började jag bli orolig. Jag blev störd av att höra så många ord och röster. Ja g kom in i främmande intressen, blev bortförd från boken, med ett ord.

Men jag trodde mig kunna hoppas, att det snart skulle bli ett avbrott. Det brukar inte gå i längden att driva sällskapsliv bara av barmhärtighet. Och å andra sidan kunde man ju vara tämligen viss om att Tavaststjerna skulle komma att göra bekantskap med några herrar. Han skulle väl snart få nog av att sitta i timal och samspråka med ett par damer.

Men det visade sig snart, det var inte lönt att ha några förhoppningar i den vägen.

Det finns ju till lycka för oss andra, som helst gå tysta genom världen, också en och annan människa, som har sin största glädje i att ge så spirituella, lustiga och älskvärda vändningar åt sina yttranden, att man nästan skulle vilja räkna det som ett slags konstnärskap. Men det skall inte heller förnekas, att dessa sällskapsmänniskor aldrig kunna göra sig riktigt gällande, om de inte ha en åhörare av den rätta sorten. Det skall vara en, som hör på med uppmärksamhet, som är kvick och bildad nog att följa med vart det bär, och som till sist också skall kunna retas och säga emot en smula, så att samtalet inte stannar av.

Och nu voro dessa två, Sophie Elkan och Tavaststjerna, just vad jag nyss har beskrivit: den ena den födda sällskapsmänniskan, den andra den ypperliga åhöraren. Det kan låta underligt att säga detta om en, som hörde så pass illa, men dövheten övervanns av den orimliga lätt-
het och snabbhet, varmed hans hjärna arbetade. Det var inte möjligt, att han kunde höra allt, som yttrades, men om han bara hade uppfångat ett ord, visste han genast vad det var fråga om. Och hans svar kom kort och vasst, och minsann träffade det inte så väl, att den, som hade alla sina sinnen i behåll, skulle ha varit glad, om han hade rätt sig så väl i ordleken.

De tänkte olika om de flesta ting och disputerade ofta, men det betydde ingenting. Allt som allt hade de det så nöjsamt, att Sophie Elkan glömde bort, att hon höll på med ett barmhärtighetsverk, och Tavaststjerna kom inte att göra några herrbekantskaper den sommaren.

Allting hade varit utmärkt, om inte det där umgängeslivet hade varit fördärvligt för min bok. Det stod rent stilla med den. Tankarna voro alldeles i förvirring. Ja g skrev och skrev på samma kapitel och kunde inte komma ur fläcken.

Inte hade ju varit lättare än att få slut på det hela. Jag hade bara behövt bemanna mig och säga, att jag inte kunde vara med. Men då hade också alltsammans fallit isär. Sophie Elkan skulle säkerligen inte ha upp-

offrat sig till den grad, att hon hade suttit ensam och underhållit dessa främmande.

Men det var just detta, som gjorde det så svårt för mig. Ty antag, att de där samtalen hade en större betydelse, än jag kunde förstå. — — —

En dag hade jag beslutat att göra slag i saken och bryta mig lös. Men just då kom fru Tavaststjerna att säga helt tillfälligtvis, att hennes man hade blivit mycket bättre, sedan han kom till Visby. Och hon lät påskina, att det var den omständigheten, att han hade fått förströelse och umgänge, som gjorde honom bästa nyttan.

När jag hörde detta, tordes jag ingenting säga den gången.

Det kom alltid något emellan. En dag hade jag föresatt mig att bryta upp litet tidigare än vanligt, men just den dagen började Tavaststjerna skämta om vad hans vänner i Stockholm skulle säga, ifall de såge honom sitta dag efter dag i sällskap med några fruntimmer och dricka kaffe, bara kaffe. „Och om de visste sen, att jag tyckte, att det var roligt!“ lade han till.

Och detta gjorde mig på nytt betänksam.

Det var alldeles ovedersägligt, att han blev starkare, gladare, mer förhoppningsfull för varje dag. Och detta var naturligtvis den goda Visbyluftens och badkurens förtjänst, liksom det stränga och återhållsamma levnadssättets. Men antag nu, att vi spelade den rollen härvidlag, att det genom oss lyckades honom att finna förströelse utan att överträda läkareföreskrifterna. — — — Han var nog ingen lydig patient i andra fall.

Jag fick den tron, att det var rättast att låta allt fortsätta, som det hade börjat. Jag finge väl arbeta så mycket skarpare på hösten, då jag bleve ensam. Vi voro kanske inte komna till Visby bara för att sköta vårt eget arbete den här gången.

Nu, så här långt efteråt, tycker jag, att jag alltid ser oss på den övre verandan, men i verkligheten ställde det sig nog inte så enformigt. De voro ivriga cyklister, både herr och fru Tavaststjerna, och många gånger spanade de

upp oss, när vi sutto och läste utanför murarna, och kommo surrande fram till oss. Ibland promenerade vi längs med strandvägen, och många kvällar följde de oss hem på små stigar mellan Visbyträdgårdarna, skjutande cyklarna framför sig och berättande om milslånga utflykter, som de hade företagit under dagen.

Inte heller var det alltid Sophie Elkan, som förde ordet. Tavaststjerna kunde också berätta, men då var det oftast om segling, om äventyrliga färder uppe i Ålands skärgård, i storm, i dimma och i begynnande isbildning. Vi kunde förstå, att han satte särskilt värde på segelsporten, därför att den erbjöd så ovanligt många tillfällen att råka i lifsfara. Han tyckte nog aldrig, att det var lönt att gå ut till sjöss, om det inte var hissat stormvarning.

Denna sida av hans karaktär var oss en överraskning. Vi tyckte, att oförvägenheten inte ville gå ihop med det, som vi hittills hade sett av honom. Vi hade intrycket av en fin världsman, som var lika hemmastadd i Paris och Berlin som i Stockholm och Helsingfors. Men här stack nu finnen fram första gången, trotsig och envis och liksom enkom skapad att bekämpa och kuva den sträva naturen, som han hade vuxit upp ur.

En gång föll det honom in att visa ett brev, som hans hustru hade fått från deras jungfru. Det var så bra och kärvt skrivet, att han ville, att vi skulle se det.

Det var också ett präktigt brev, som gav gott besked om allt därhemma. Och det slutade med en frimodig önskan, att frun skulle komma med hem till hösten och *stanna* hemma också. För det var inte bra, att inte frun var hemma.

Med anledning av brevet kommo de att tala litet om hur de hade sitt liv inrättat. Tavaststjerna var redaktör för en tidning i Björneborg och var bosatt där, men fru Tavaststjerna, som var skådespelerska, låg i Berlin och studerade under vintrarna. Hon ville bli så skicklig i tyskan, att hon skulle kunna uppträda i Berlin. Hon hade provspelat för flera direktörer, och de voro vissa om att hon skulle komma att göra lycka.

Detta berättade han, som om det var så bra ställt alltihop. Inte ett ord om att det var pinsamt för honom att sköta en liten landsortstidning, eller att det var ensamt och långsamt för honom i Björneborg, medan hustrun låg därute i Berlin.

Och vi, som inte visste något om honom och aldrig hörde honom klaga, vi trodde också, att han var nöjd, att han hade det så, som han önskade, att han törhända hade valt att bo i en småstad för att i fred och ro få ägna sig åt arbetet.

Det var hans särskilda gåva att kunna kasta alla bekymmer åt sidan, så att man inte ens misstänkte, att han hade några. Att han inte hade gott om pengar, kunde vi nog förstå, men han klagade lika litet över detta som över något annat. En gång, då hans hustru kände sig orolig för framtiden, hörde jag hur han tröstade henne. „Du måste väl veta, att bättre mans barn inte dör av svält i Finland“, sade han.

Vi undrade mycket hur han hade det ställt med sin diktning då för tiden. Han skulle ju inte få skriva i Visby, men vi misstänkte, att han gick och funderade på något stort. För det trodde vi honom om.

Han var äldre författare än vi och ryktbarare än någon av oss, men det var inte detta, som imponerade på oss, utan den skarpa intelligens, som uppenbarade sig i vart ord. Om han bara ville ta itu med något på allvar! Vi trodde, att han kunde nå upp till vad som helst.

Han var inte mer fallen för att skryta än för att klaga, men det enda han verkligen berömde sig av var, att han kunde arbeta fortare än någon annan. Han hade en gång skrivit färdig en lång tvådelars roman på en månad. Men detta var nu det, som vi för vår del satte minst värde på. Vi trodde inte, att det var på det sättet, som de stora och bestående böckerna blevo till.

En och annan gång fällde han helt oförvarandes några yttranden, som kommo oss att tro, att han gick och tänkte på en dikt, som han skulle utföra, då han fick mycket gott om tid. Det skulle bli ett verk som Faust

eller Kung Fjalar och på en gång lyfta honom upp bland världslitteraturens stormän. Han kände inom sig krafter för detta, men han hade aldrig hittills gett sig tid och ro att fullfölja avsikten. Han hade haft så lätt för att författa, och han hade kastat ut den ena boken efter den andra i världen liksom i väntan på att få skriva det där stora. Han underskattade inte sina föregående arbeten, men då han talade om dem, märktes det, att han mätte dem efter måttet av det där mästerverket, som han gick och drömde om. Det var inte de, som skulle bära hans namn in i odödligheten. Han hade inte gett sig mycken tid med dem, bara skyndat på för att få tillfälle att göra detta stora, bestående.

Vi trodde oss förstå, att han nu började bli rädd för att han hade väntat för länge. Han hade skämt bort hjärnan med ett flyktigt arbetssätt, och då han på sista tiden hade tänkt på den stora boken, hade han funnit det svårt att utföra den.

En eftermiddag — vi kunde då ha varit bekanta en månad ungefär — hörde vi, att hans hustru bad honom, att han inte skulle sitta kvar så länge som vanligt, utan komma med hem. Samtidigt talade hon om, att det skulle bli fest nere vid badhuset på kvällen, och att de voro inbjudna. Men det var inte fördenskull han behövde gå hem nu, utan därför att han hade lovat skriva ett poem, som hon skulle läsa upp.

Vi måste ge henne rätt. Skulle han författa ett poem, som skulle läsas upp denna samma dag, då var det på tiden, att han tog itu med arbetet.

Han satt emellertid gott sin vanliga tid ut, och vi kunde inte tänka, att badgästerna skulle få höra några vers. Men han hade hunnit med dem i alla fall. Vi läste dem i tidningarna nästa dag.

Jag kan omöjligt påminna mig om poemet var gott eller svagt, men jag hörde, att det hade gjort lycka, och jag minns, att det förvånade mig, att han var så glad häråt. Vad kunde nu detta spela för en roll för en erkänd storhet som han?

Det gick ett par dar igen, och hur det nu var, så kommo vi en eftermiddag att följa Tavaststjernas till deras hem. De ville visa oss något, den vackra utsikten från deras fönster, eller vad det var. Vi måste erkänna, att de bodde präktigt. Tavaststjerna kunde från sitt skrivbord se ut över samma stora vy som från paviljongens veranda. Det var bara nästan för vackert.

Men då vi kommo fram till skrivbordet för att se ut, kunde vi inte undgå att märka, att det var betäckt med fullskrivna pappersark.

Vad var nu detta för slag? Han hade ju sagt, att han inte skulle arbeta denna sommar!

Han förklarade, att han hade blivit ombedd att skriva i turistföreningens julbok, och nu hade han tänkt, att om han kunde öka till poemet från badhusfesten med ett par avdelningar, skulle det bli lämpligt att sända.

Han var i ett strålande humör den där dagen. Han till och med läste upp för oss vad han hade skrivit.

Vi blevo förskräckta båda två för det vi fingo höra. Det var en glänsande form, en oändlig rikedom med rim, men vi kunde inte få reda och klarhet i sammanhanget. Vi kritiserade rätt obarmhärtigt, men han bara skrattade åt oss. Klandret nedslog honom inte det minsta. Vi funno honom mycket olik andra skriftställare, oss själva inte undantagna.

Det var inte förrän långt efteråt, som jag förstod varför han hade varit så glad den där dagen. Vi, som ingenting visste, vi hade heller inte hört, att han på vintern och våren hade varit nedstämd och sjuk, så sjuk, att ingen i hans omgivning hade trott, att han skulle kunna skriva mer. Då hade han av en vän blivit bjuden på en resa till Norge. Han hade varit lycklig och glad under färden, arbetat oerhört, bättre än någonsin förr: men troligen hade han överansträngt sig. I Visby hade han inte kunnat skriva hittills, utan gått och burit tyst på den tanken, att han inte mer var någon författare. Då han hade talat om sin stora bok, hade det väl varit, för att vi skulle veta vad han hade

ämnat och velat, eller kanske gjorde han endast ett försök att föra drift med sig själv.

Om man nu tänker sig, att en sångare har varit utan röst en tid för sjukdoms skull och så en morgon står upp och slår en drill helt oförvarandes och märker, att rösten har kommit igen eller åtminstone är på väg att komma igen, så är det ju lätt att förstå, att detta betyder så oändligt mycket för honom, att han inte fäster sig vid om han har legat av sig litet i själva sångkonsten. Och så var det väl också med Tavaststjerna. Han kunde inte fästa sig vid våra små, futtiga anmärkningar inför detta stora, att han åter kunde forma sitt språk, smida ut det till meter och rim, inför detta, att han åter kände sig som diktare.

Nästa dag talade han om för oss, att han hade arbetat till fyra på natten, och att poemet var färdigt. Han visade oss, att han hade försökt ändra ett par ställen, som vi hade funnit otydliga. Det var omöjligt att tycka, att de hade blivit klarare. Vi gjorde vad vi kunde för att han skulle förstå vår mening, men han kunde inte se vad som fattades. Det var ingenting att göra vid saken. Vi märkte, att han var ur stånd att avhjälpa felen. Det var första gången vi upptäckte, att det fanns något bristfälligt i begåvningen. Det hade uppstått en skada på maskineriet i hjärnan, det kunde vi förstå, fast vi inte visste hur den hade uppkommit.

Ett par dagar senare fingo vi höra, att Tavaststjerna hade gripit sig an med Laureatus.

Både han och hans hustru talade om Laureatus, som om denne skulle ha varit en gammal bekant, och det var han väl också för dem. Det var ett gammalt ämne helt säkert, som han hade brottats med många gånger förut.

Jag tänker nu, att Laureatus var den stora dikten, som han hade gått och burit inom sig sedan många år tillbaka, den stora tankedikten, som skulle skänka hans namn odödlighetens lager. Den skulle ge honom själv och hans samtid i stora drag. Och en stor stridsskrift skulle det bli, ett helt satiriskt epos. Mänskligheten skulle där se sina lyten förstörade och skrämmande och med

ångest slå sig för sitt bröst och gripa sig an med sin uppriktelse.

Han torde väl ha fruktat själv, att han ännu inte var stark nog att föra ett så stort tänkt verk till fullbordan, men det var säkert många omständigheter, som sporrade honom att åtminstone göra ett försök. Han var ängslig att inte använda den så underbart återvunna skaparkraften. Han hade kanske förut under sommaren sagt till sig själv, att om han någonsin mer återfick den, så skulle han inte slösa bort den, utan samla all sin kraft till sitt epos. Han vågade kanske inte hoppas, att döden och oförmågan, som denna gången hade blivit tillbakaslagna, skulle ge honom långt andrum.

Han hade det dessutom bra på många sätt: lugna, ordnade förhållanden, ett vackert skrivrum. Livet var vänligt och glatt åtminstone i hans närmaste omgivning. Vardagsarbetet på redaktionen hindrade honom inte. Bekymmer hade han naturligtvis, men nu, då han hade fått tillbaka arbetsförmågan, tryckte de inte ner och hindrade. De verkade nog eggande, de också.

Så grep han sig då an med att utarbeta sitt livs stora, gömda skatt: sagan om Laureatus, den trotsige diktaren, landsvägspoeten, bespottaren, den aldrig lagerkrönte, han, som strider mot sitt samhälle och sin tid, kanske mest därför, att han har gammalt krigarblod i ådrorna, är en finsk soldatgosse och måste slåss. Denne Laureatus, om vilken man så tydligt förstår, att om han hade levat i en annan tid, i en farans och övervåldets tid, skulle han ha försvarat sitt land i eld, i blod, i frost, i svält!

Han satte till med arbetet med liv och lust, men tyvärr var det redan nu långt lidet med sommaren. Visby säsongen led mot sitt slut. Ångbåtarna voro fulla av passagerare, när de i de stilla sommarkvällarna lämnade hamnen, och det sades, att paviljongen rätt snart skulle stängas. Det allmänna uppbrottet oroade Tavaststjerna, påminde honom om att han måste skynda. Brådskan kom och slöt förbund med hans gamla fiende, omöjligheten att arbeta långsamt.

Han skrev om nätterna, satt uppe till två och tre utan att känna trötthet. Då vi råkades om middagarna, skröt han med att han hade format femton, tjugo strofer, sedan han sist såg oss. Han var inte så ivrig att visa vad han hade skrivit denna gången, men första sången fingo vi dock höra. Vi blevo glada åt den. Den var alldeles över vår förväntan, modig och stark och full av sprittande liv.

Den sista veckan av augusti var den vackraste på hela sommaren. Vi kunde inte förstå varför alla människor reste sin väg, vi kunde inte tro annat, än att det goda vädret skulle vara länge ännu, och vi beslöto oss för att stanna några veckor in i september. Tavaststjerna var av samma mening. Han ville inte lämna Visby, förrän Laureatus vore färdig. Hans hustru for till sitt arbete i Berlin, men han stannade kvar.

Det visade sig emellertid, att de hade haft rätt, som hade gett sig av i augusti. I och med att september hade ingått, började en tredagars storm, som drev all värme så långt mot söder, att den inte hittade tillbaka mer under den hösten. Vinden trängde igenom alla väggar, det blev ohyggligt kallt inomhus, och ute kunde man inte vara för blåstens skull. Om inte ringmuren hade varit, som stängde ute det värsta blåsvädet, så skulle vi knappast ha kunnat streta oss fram till paviljongen.

Men storm och regn det var Tavaststjernas väder, och i denna otrevnad var det han, som höll modet uppe på oss alla tre.

Han tog sig för att berätta om Björneborgstidningen. Den var som ett levande väsen, den där tidningen. Den gick sina egna vägar, ingen kunde styra den, allraminst redaktören. Ingen tidning i Europa hade så många tryckfel. Detta fanns det ingen hjälp för, utan man fick bära det. Och ibland innehöll den smädedikter mot sin egen redaktör. Vi kunde inte begripa hur sådant kunde hända, förrän vi förstodo, att det var han själv, som hade låtit föra in dem. Jag skulle nästan tro, att han också hade arrangerat tryckfelen.

En annan dag sökte han intressera oss för ett stort

företag. Kung Oscars jubileum firades det året, och han föreslog, att vi skulle sända omkring cirkulär till alla Sveriges tidningar och erbjuda dem hyllningsdikter. Han var övertygad om att alla tidningar ämnade införa undersåtliga och högstämnda kväden, och om vi satte oss ner och tillverkade jubileumspoesi under några veckor, skulle vi komma att förtjäna en mängd pengar.

Detta hände en av de sista dagarna, som vi voro kvar i paviljongen. Det var otrevligt och ruskigt där, borden stodo odukade, stolarna voro uppstaplade i högar, och alla gäster utom vi voro borta. Men om någon hade gått förbi, så hade han nog fått höra ett sådant glam därinifrån, att han kunde ha trott, att det hade blivit hög säsong på nytt.

Sedan, då paviljongen stängdes, fingo vi lov att söka oss ett annat matställe, och vi fruntimmer beslöto att äta på hushållsskolan. Det var mörkt och instängt där, men det låg nära vår bostad, och det var billigt. Var Tavaststjerna skulle äta, visste vi inte; vi togo för givet, att han skulle flytta till stadshotellet. Men då vi kommo till hushållsskolan för att spisa, var han där före oss. Vi blevo nästan rörda. Det var ju bara för vår skull han kom dit. Det fanns ingenting annat, som kunde locka honom.

Jag undrar om någon stad i världen kan ha ett så ödsligt utseende som Visby, sedan badgästerna ha försvunnit. Vi kunde gå hela gator utan att möta en människa. Det var, som om stadsborna hade kunnat göra sig osynliga. De borde ju ändå ha varit tvungna att gå ut någon gång, men man såg dem aldrig. Vi gingo så ensamma, vi tre försenade sommargäster, mellan hus och gårdar, som om vi hade gått på en öde ö.

Det var just under dessa veckor, då vi voro så hänvisade till varandra, som vi riktigt kommo att hålla av Tavaststjerna. Vi arbetade alla tre nu, vi voro trötta, då vi råkades, och ingen av oss var så särskilt briljant. Men Tavaststjerna var enkel och vardagstrevlig och mån om att glädja och hjälpa. Vi blevo mer än en gång rörda över honom.

En dag hade Sophie Elkan blivit sjuk, och jag kom

ensam till middagsmålet. Tavaststjerna frågade genast efter henne, och då han fick höra, att hon inte kunde komma, blev han nedstämd och tyst, nästan mer än som var artig mot mig, tyckte jag. Men efter middagen kom förklaringen. Han hade ämnat bjuda oss på kaffe hemma hos sig den eftermiddagen. Hans värdinna hade kokat det åt honom, och det stod nu färdigt och väntade på oss.

Jag fick lov att följa med honom hem, för att inte hans misräkning skulle bli alltför stor. Han hade gjort sig otroligt besvär. Jag tror, att han hade valt ut brödet själv hos bagaren, det var bullar så stora som till en fetisdagsmiddag, och han hade låtit bära upp brickan på ett litet utsiktstorn, som hörde till hans bostad, för att vi skulle ha fått njuta synen av vid himmel och fritt hav än en gång under kaffedrickningen.

Han hade nog varit så glad som ett barn, medan han hade gjort sina tillrustningar. Det kan göra mig ledsen än i dag, att det skulle lyckas så illa för honom.

På kvällen låg Sophie Elkan och yrade i stark feber, då jag får höra någon komma med tunga steg uppför trappan och över vinden fram till våra rum. Så knackade det, och då jag öppnade, stod där en karl i slokhatt och vid slängkappa och sträckte fram en butelj mot mig. Det var Tavaststjerna, som hade kastat kappan över sig för att kunna bära till oss en butelj vin, äkta spanskt vin, som han hade spanat upp i någon handel, och som var så förträffligt, att det skulle göra fru Elkan frisk, om hon bara ville dricka ett par glas av det.

Hela tiden var han i en ljus och glad stämning. Han arbetade oerhört, lade sig ingen natt före två och lyckliggjordes av en trogen, aldrig svikande inspiration. Det var knappast mer än en eller två gånger, som han lät oss få en aning om att han gick och bar på tunga tankar och olycksdrömmar.

Vi kommo gående alla tre framåt Tranhusgatan en eftermiddag. Det var inte mörkt, men djup skymning, och gatan låg tom som vanligt. Helt tvärt kom en meteor ljungande förbi, klar och tydlig, som om en fackla hade

slungats över vår väg. „Såg ni den?“ sade Tavaststjerna, „den betyder lycka“. — Visst hade vi sett den. Det var en vacker och underbar syn. Vi kände oss gripna och högtidliga. Också vi hade en känsla av att den kom som ett förebud. Tavaststjerna, som hade blivit så glad åt den i första ögonblicket, slog nu helt hastigt om och sade med låg röst: „Den kan i alla fall inte vara menad för mig. Jag undrar hur det skulle kunna vända sig så för mig här i livet, att jag bleve lycklig“.

En av de sista kvällarna, som vi voro kvar i Visby, hade vi varit ute och gått i skymningen. Det var storm igen, och man fick vackert hålla sig innanför ringmuren. Vi längtade emellertid ut till havet, och vi gingo fram till en av murportarna för att få se det. Utanför porten låg en bastion, som var förvandlad till en plantering, och där stodo ett par bänkar. Här försökte vi sitta ner, men det var för kallt. Vi reste oss alla tre, men då vi fruntimmer hade nått in i muröppningen, märkte vi, att Tavaststjerna ännu stod kvar därute i blåsten. Det var skymning, som sagt. Havet låg och vred sig och plågades under vindens skarpa tuktan. Himlen var full av moln och mörker, och rätt västerifrån kom en tung, svart molnbank drivande. Den rörde sig med en ovanlig hastighet rätt emot oss, kom hotfullt tung och fast, inte lik ett moln, utan som en sky av svart aska, som ville lägga sig över oss och kväva oss.

Detta annalkande molnet stod Tavaststjerna och såg in i, stod länge med korslagda armar, medan vi dröjde i portöppningen och väntade på honom.

„Vad tror du att han ser?“ viskade jag till Sophie Elkan. — „Han ser ut, som om han såge döden“, sade hon.

Men jag vet inte om hon hade rätt. Jag tror, att han såg in i allt det livets mörker, som ville kasta sig över honom. Det var tystnadens och glädjelöshetens mörker, som dövheten skulle sänka över honom om några få år. Det var fattigdomens och ensamhetens och glömskans mörker, som skulle komma, ifall hans begåvning sveke honom.

Dock — han stod där ju stolt och rak ännu. Han

trotsade det alltsammans. Han var en diktare ännu. Han bar ljuset inom sig. Mörkret skulle inte kunna betvinga honom.

Vi lämnade Visby ett par dar därefter. Då vi stodo på ångbåten, färdiga att fara, syntes Tavaststjerna inte till. „Nu har han glömt avgångstiden“, sade vi, ty vi trodde nog, att han hade velat komma och säga farväl till oss. Men i sista ögonblicket kom han med en stor massa rosor. Det var säkert dessa, som hade vållat dröjsmålet. Han hade nog velat binda ihop dem till buketter, men han hade misslyckats. „Ni får ta dem, som de är“, sade han.

Så kom det sig, att det första som det sista vi fingo av honom var rosor.

Men härmed var också allt slut. Han försvann så helt och hållet ur vår synkrets, som om det svarta molnet från strandpromenaden hade kastat sig över honom och kvävt honom.

Till julen kom Laureatus ut emellertid, men han sände den inte till oss. Vi fingo julkort från hans hustru. Hon berättade, att han var ute i Tyskland hos henne, men från honom själv hörde vi intet.

Jag vet inte om han var nöjd med det mottagande, som Laureatus fick. Jag vill minnas, att den vann stor anklang; man sade, att det var hans förnämsta verk, men jag fruktar, att det inte var honom nog. Ingen tänkte väl på att säga, att nu hade han skapat sitt mästerverk, det, som skulle bära hans namn till odödligheten. Och det var på detta han väntade.

Sedan hörde vi ingenting om honom förrän efter några månader, då dödsnotisen stod i tidningarna.

Vi voro inte tillsammans då, men vi genomforos av samma känslor av bedrövelse och saknad. Det var något mycket rikt och lysande, som var borta. En meteor hade flugit förbi oss i ljus och prakt bara för att slockna.

Vi tänkte sedan — — ja, vi tänka och undra än i dag. Om vi inte hade varit så okunniga, om vi hade vetat litet mer om hans förhållanden, hur hade det då gått? Vi hade kanske kunnat göra honom mer nytta. Eller kanske

inte just honom själv — ty vem har makt att länka ett människoöde? — men hans dikt, hans Laureatus, hans storverksdröm.

Om vi hade haft förstånd och mod att tvinga honom att arbeta omsorgsfullare, långsammare! Om vi hade inpräntat hos honom, att hans dikt verkligen kunde bli allt, som han ville ha den till, kanske hade vi då kunnat förmå honom att skänka den ett par år av sitt liv. Om vi hade vetat, att detta var det sista tillfälle, som livet gav honom, att vinna ett stort slag, då hade vi kanske kunnat hindra honom att avsluta ett sådant verk på ett par månader. Detta arbete, som han älskade, skulle ha kunnat hjälpa honom igenom den långa finska vintern. Han skulle ha tagit bättre vara på sig själv, om han hade haft detta att tänka på. Och om han så verkligen hade frambragt något utomordentligt, kunde det ha blivit hans räddning, gett honom nytt livsmod, nya uppgifter.

Om vi hade vågat gripa in, hade vi kanske kunnat hindra honom från att sätta in i dikten all denna klagan, som man ofrivilligt finner inte gå ihop med hans själs mod och tålamod. Vi skulle ha försökt att få honom att fullfölja det första raska uppslaget och inte tynga ner dikten med sådant, som måste ha varit tillfälligt och oväsentligt för en så stark och rik begåvning.

Kanske vi också skulle ha hindrat honom från att sätta in en sådan massa dikter, som inte höra till poemet. Det finns ju sonetter där, som ingen kunde ha hjärta att utesluta, men vi skulle ha varnat honom för att ta med så många av dem. Vi skulle ha sagt honom, att det var en fara vid detta, att hans stora epos kunde bli räknat bara som en ram omkring några kärleksdikter. Det kunde förrycka hela dess betydelse.

Vi hade kanske förmått honom att fullfölja arbetet ännu några sånger, så att det hade fått en verklig avslutning och hade förlorat intrycket av att vara något ofullbordat.

Men alla våra frågor äro gagnlösa. Vi veta inte om vårt ingripande hade kunnat gagna. Han hade andra vän-

ner, bättre och klokare rådgivare än vi, och de kunde intet göra. Hans hjärna var redan försvagad. Han hade formgivningens gåva kvar, men de finaste och ömtåligaste delarna av intelligensen tycktes vara på ett besynnerligt sätt skadade och tjänstgjorde inte som de borde.

För oss återstår det blott att bära vittne om vad han ville och säga, att vi tro, att han var ämnad att i detta sångens Finland bestiga skaldetronen. Ty hos Tavaststjerna fanns dock inte så litet av det, som utmärkte honom, som i dag firas som Finlands störste son. Också hos Tavaststjerna fanns den stora hänförelsen över fosterlandets natur, han också var tapper och uthållig, tålig, arbetsam, känslig, fast döljande sig bakom humor och tvärhet, ordknapp och kvick, ett provstycke också han på vad den finska jorden kan alstra av stark, rik mänsklighet, då den gör sitt bästa.

Men hur som helst, vårt minne av Tavaststjerna är inte bara vemodigt. Han var en sårad och slagen man, redan då vi träffade honom, men det var vackert att se honom resa sig till sin sista strid. Det var inte att vänta, att han skulle segra, men om det finns en lager också för modet, som vågar storverket, för viljan, som driver framåt, ännu då allt hopp är ute, då skulle vi vilja skänka den åt vår stackars vän Tavaststjerna—Laureatus.
